

GÖÇ SÜRECİNDE KADIN

Dilara ŞEKER¹

Gülten UÇAN²

ÖZ

Göç alanında yapılan çalışmalar yakın zamana kadar kadını erkeğin aldığı kararları kabullenen ve alınan kararların sonuçlarına katlanan bir çerçeve içinde incelemiştir. Uluslararası göç hareketlerinde yaşanan dönüşüm ve göç eden kadın sayısının hızla artması toplumsal cinsiyet odaklı yeni bir yaklaşımla çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Çalışmada, göç deneyimi yaşayan kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan mağduriyetinin ve göç araştırmalarında kadının ayrıcalıklı bir konumda ele alınması gereğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, toplumsal cinsiyet, kadın.

WOMEN IN MIGRATION PROCESS

ABSTRACT

Until recently, migration studies addressed women in such a frame whereby they embraced the decisions of men and outcomes of these decisions. The transformation in international migration movements and the soaring number of women migrants require a new gender-oriented approach to migration research. The purpose of this study is to reveal the gender-related victimization of women with an experience of migration, and to discuss the need for delegating women to a privileged position in migration research.

Keywords: Migration, gender, women.

¹ Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, dilaraseker@hotmail.com.

² Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, gultenucan@gmail.com.

1. Giriş

Göç, literatürde uzun süre genellikle erkek tarafından alınan karar ile başlayan ve evlilik veya aile birleşimi gibi nedenlerle kadın ve çocukları da etkileyen bir süreç olarak ele alınmıştır (Gülçür ve İlkcaracan, 2002); bu çalışmalarda erkeğin özne, kadının ise edilgen ve erkeğe eklenmiş bir şekilde temsil edildiği görülür. Kadının göç deneyimi bir eş, anne ya da evlenme çağındaki bir genç kız olarak aile içi konumu ile ilişkilendirilmiştir (Abadan Unat, 1977; 2002: 147). Belirtilen bakış açısı kadının göç sürecinde konumunu anlayabilmek açısından yeterli değildir. Göç süreci tüm bireyler için travmatik olsa da kadın üzerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sosyal ve psikolojik sorunların da eklendiği daha derin izler bırakır (Berger, 2004). Aynı zamanda kadının ilk göç eden olduğu (Bretell ve Sargent, 2008: 126) ya da belirli iş kollarında çalıştırılmak için özellikle tercih edildiği ve bu sayede uluslararası göç sürecinde daha görünür hale geldiği durumlar (Gülçür ve İlkcaracan, 2002) kadını merkezine alan farklı bir yaklaşım ile incelenmelidir.

Bu derlemenin amacı, kadının göç alanındaki görünmezliğini deşifre etmek, yaşadığı mağduriyetten yola çıkarak göç sürecindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği deneyimine dikkat çekmektir.

Göç insanlık tarihi kadar eski, çok boyutlu, karmaşık ve heterojen bir olgudur. Kavram en geniş anlamıyla “insan hareketliliği” şeklinde tanımlanır; ancak sadece fiziki bir yer değiştirmeyi değil sosyo-ekonomik ve kültürel bir yapıdan diğerine geçmeyi de ifade eder. Günümüzde yaklaşık 232 milyon insan yaşadıkları göç deneyimi sonrasında kendi ülkesi dışında yaşamaktadır (IOM, World Migration Report-Facts And Figures, 2015).

Göç olgusu farklı ölçütlere göre değerlendirilerek sınıflandırılmaktadır (Şekil 1). Kişinin arzusu dikkate alındığında göç, gönüllü veya zorunlu şeklinde ele alınarak incelenebilir. Göç edilen yerde kalınan süreye göre ise geçici veya daimi; göçün yasalara uygunluğuna göre düzenli veya düzensiz; göç edilen yerin bir ülke sınırları içinde olma durumuna göre ise iç veya dış göç olarak ayrılabilir.

Şekil 1. Göçün Sınıflandırılması

Gönüllü göç durumunda, göç eden bireyin herhangi bir baskıya maruz kalmadan kendi arzusu ile göç kararını aldığı varsayılır. Zorunlu göç ise, bireylerin siyasî istikrarsızlık, savaş, doğal felaketler gibi kendi iradeleri dışında oluşan ve yaşam koşulları ile can güvenliklerini tehdit eden çeşitli sorunlarından kaçmak için göç etmeleri durumunu anlatır. Zorunlu nüfus mübadeleleri, sığınmacı hareketleri ve insan ticareti sonucu oluşan hareketlilik zorunlu göçer örnek olarak verilebilir (Berry, Phinney, Sam ve Vedder, 2006).

Geçici göçler kısa dönemli bir amacı gerçekleştirmek için yapılan göçlerdir. Ekonomik amaçla yer değiştiren mevsimlik işçiler, yaşadıkları ülke ya da kent dışında eğitim gören öğrenciler geçici göç kapsamında değerlendirilebilir. Yaşamın geri kalanını göç edilen yerde sürdürmek amacıyla yola çıkan en azından sürecin başlangıcında geri dönüş düşüncesinin olmadığı göçler ise sürekli göç olarak adlandırılabilir (Yalçın, 2004: 20).

Kişinin geçersiz veya sahte dokümanlar yani yasadışı araçlar kullanarak yeni bir yerleşim yerine geçmesi düzensiz göç olarak tanımlanır. Aksine kişinin bulunduğu ülkeden o ülkenin yasa ve düzenlemelerine uygun çıkışı ve ikamet edeceği ülkeye düzenlemelere uygun şekilde girişi ise düzenli göç olarak ifade edilir (Toksöz, 2006: 110; Yakushko ve Chronister, 2005). Göçün ülke sınırları içinde veya ülke dışından farklı idare birimleri arasında gerçekleşmesi durumunda iç göç; kişinin bir ülkeden farklı bir ülkeye yaptığı geçici veya sürekli hareketlere ise dış göç denir (Yalçın, 2004: 19).

Uluslararası göç, tüm göç yapılarını kapsayan hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok boyutlu ekonomik, siyasî, kültürel ve demografik bir süreçtir (Faist, 2003: 20). Uluslararası göç, göç sınıflamasına benzer bir biçimde gönüllü ve zorunlu göçer şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü uluslararası

kavramı, bir süreç olarak kimlik, kültürleşme, gruplar arası ilişkiler, temas ve önyargı gibi kavramlarla ilişkili olarak incelenmektedir. Toplumlar arasındaki tarihî, askerî, coğrafi, kültürel ve siyasî etkileşimden yola çıkarak göçün sosyal boyutunu öne çıkaran yaklaşımlar da bulunmaktadır. Feminist yaklaşım ise göç sürecinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini besleyen yapısını ön plana çıkarmaktadır (Massey ve ark., 2005). Bu çalışma göç alanına toplumsal cinsiyet perspektifinden yaklaşmaktadır.

Göç sürecini neden ve sonuçları ile anlaşılır kılmayı amaçlayan bütün kuramsal yaklaşımlar bir noktada uzlaşırlar. Göç edenler -sebebi ne olursa olsun- bu süreçten farklı derecelerde etkilenir. Göç ettikleri yerde dil, sosyal ve kültürel çevreye ve yeni statüye uyum sağlama, sosyal destek ağını ve kişilerarası ilişkileri yeniden düzenleme gibi farklı sorunlarla başa çıkmaya çalışırlar. Ülke vatandaşlarına tanınan siyasî, sosyal ve hukukî hakların birçoğundan yararlanamazlar. Özellikle kayıt dışı göçmenler hiçbir yasal hakka sahip değildir ve sıklıkla psikolojik (örneğin taciz), fizikî (kötü çalışma koşulları) ve ekonomik istismara uğrarlar. Oysa göç kararı alan bireylerin, göç etmeden önce yaşadıkları yerin sunduğu imkânlarla çözümedikleri sorunları vardır (Cohen ve Sirkeci, 2011: 110) ve göç süreci onları yeni sorun alanlarında yeni becerilerle donanarak mücadele etmeleri gereken bir duruma getirir.

Göç etmeden önce yaşanan yerde üstlenilen roller, göç edilen yere aynı şekilde taşınabileceği gibi üzerine yeni rol ve sorumluluklar da yüklenebilir. Örneğin, erkeklerin iş bulma imkânlarının kısıtlı olduğu durumlarda daha önce çalışmayan kadınlar ve çocuklar çalışmak zorunda kalabilir. Kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rolleri göç sürecinde yeniden inşa edilir.

2. “Kadın” Olmak

“Kadın” ya da “erkek” olmak biyolojik varoluştan öte toplumsal ve kültürel anlamlar içerir. İnsanlar zihinlerindeki biyolojik cinsiyetleriyle ilişkilendirilmiş toplumsal cinsiyet rolleri sayesinde kendilerinden beklenen anne olmak, aile reisi olmak, aile üyelerine bakmak gibi sorumlulukları üstlenirler. Kadın ve erkekte beklenenler biyolojik cinsiyetlerine atıfta bulunularak doğallaştırılır; başka bir ifade ile kadın ve erkeklere atfedilen özelliklerin, rol ve statülerin biyolojik olarak belirlendiği bu nedenle değişmez olduğu varsayılır. Kadını ikincil ve erkeğe tabi kılan tüm toplumsal, ekonomik ve kültürel eşitsizlikler biyolojik cinsiyet gereği meşrulaşır (Dökmen, 2009: 20-22; Bhasin, 2003: 2-3). Ancak toplumsal cinsiyet rolleri doğuştan, sabit ve değişmez değildir; ekonomik, sosyal ve

kültürel değişime paralel ve eşanlı biçimde, süreç içerisinde her an yeniden inşa edilir. Söz konusu süreç, kimlik edinme süreci şeklinde ifade edilebileceği gibi hegemonik bir söylem mücadelesi şeklinde de ele alınarak incelenebilir. Sonuç itibarıyla kadın ya da erkek olmak, gündelik hayatta kişilerarası, gruplararası ya da kültürlerarası ilişkiler çerçevesi içinde betimlenebilir.

Ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyet rolleri, erkeğin kadın üzerindeki iktidarını meşru ve sürekli kılacak biçimde yapılanmıştır. Erkek özel alandan başlayarak yaşamın tüm alanlarında kadını denetler. Kadınlar da toplumsal yaşamda kendilerini korumak ve gerçekleştirmek adına erkeğe bağımlı davranış tarzını benimsemiş bir görünüm sergilerler, bazen de çocuklarına ve hatta diğer kadınlara bu davranış tarzını öğreterek ataerkil düzenle işbirliği yapmaya meylederler. Ancak hiçbir iktidar sonsuza dek sürmez, ataerkil düzenin maddi temelleri de yeni piyasa güçlerinin etkisi altında çökmektedir. Yeni şartlar giderek daha fazla sayıda kadını işgücü piyasalarına çekerken ev içi bakım sorumluluklarını da piyasa tarafından karşılanacak hizmetler kategorisine dahil etmektedir.

Günümüzde kadınlar, ataerkil iktidarı pekiştirdiği kadar sorgulayarak değişmeye de zorlayan bir eylem alanı içinde varlık göstermektedir. Örneğin göç sürecinde geleneksel rollerini yerine getirmekte zorlanan erkeklere karşılık kadınlar mekânsal hareketin ve ekonomik özgürlüğün mümkün kıldığı yeni olanaklara kavuşurlar. Bu sayede ev içinde ataerkil iktidar varlığını sürdürse bile anlaşmanın şartları değişir: Kadınlar erkeğe itaat ederek ve uyum göstererek onun onurunu korumaları karşılığında korunma ve güvence hakkı elde ederler (Kandiyoti D., 2013: 139). Başka bir ifade ile toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ilişkilerde denge, kadının daha fazla hak elde ettiği yeni bir noktada sağlanır.

Toplumsal cinsiyet; iktidarın kullanılması ve paylaşılması sürecini, doğrudan ekonomik, siyasî ve sosyal hayatı ve buna bağlı olarak kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarını etkilemekte ve yönetmektedir. Aynı olgunun kadın ve erkek üzerinde farklı etkiler yaratmasının biyolojik cinsiyetten daha çok toplumsal cinsiyetin ürünü olduğunu kanıtlayan çalışmalar yapılmıştır (Fine, 2011; Erdat, 2004). Toplumsal cinsiyet rolleri, kimlik, algı, deneyimleri şekillendirdiği gibi göç sürecini, göçmen yaşamını da şekillendirmektedir (Parrado ve Flippen, 2005). Bu nedenle göç sürecinde kadınların “erkeğin eklentisi” konumundan kurtarılarak yaşadıkları deneyimin kendine özgü dinamikleri içinde ele alınıp yeniden incelenmeleri gerekmektedir.

2.1. Göç Yazınında “Kadın”

Toplumsal değişimin toplumsal cinsiyet rollerine özgü ve farklı etkilerine ikinci dalga feminist yaklaşımın etkisi ile 1960’lı yılların ortalarından itibaren ilgi duyulmaya başlanmıştır. Bu tarihten önce göç sürecini ele alan araştırmalar cinsiyet farklılıklarını önemsememiştir, çünkü göçün asıl aktörünün aileyi kamusal alanda temsil eden ve gelir getiren erkek olduğu düşünülmüştür. Kadınların ise erkeğin kararlarına tabi olduğu ve onunla benzer olumsuz sonuçlara katıldığı varsayılmış, bir nevi “cinsiyet körlüğü” yaşanmıştır (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). 1970’lere kadar göçle ilgili yazılarda göç eden kadınlar, erkek tarafından gerçekleştirilen bir olayın edilgen figüranı olarak ele alınıp incelenmiştir. Göç, ailenin eşitsiz cinsiyetçi ilişkilerinin ön plana çıktığı, çoğunlukla erkek, aile büyükleri veya cemaat tarafından alınan bir karar olarak kavranmıştır.

Göç sürecinde kadının, erkekten ayrı ve kendine özgü durumuyla ele alınıp incelenmesi gerektiği fikri ilk olarak uluslararası kadın konulu konferanslarda [Birleşmiş Milletler Kadınlar Üzerine Dünya Konferansı (1975, Meksika), Kadınların On Yılı Üzerine Dünya Konferansı (Kopenhag, 1980)] dile getirilmiştir. Göç eden kadınların sürecin mağduru ya da kurbanı olarak edilgen biçimde temsil edildikleri erken dönem feminist göç çalışmalarında kadınların göç ettikleri ülke ekonomisine katkıları ve onlara yönelmiş cinsel şiddet bağlamında ele alındıkları görülür. Bu dönem çalışmalarında kadınlar ev sahibi toplum için yarattıkları sorunlar odağında incelenerek geleneksel değerlerin taşıyıcısı, koruyucusu olmaları vasfıyla kültürel uyum sürecini geciktiren stereotiplere dönüştürülmüşlerdir. Kamusal yaşamda ezilen erkeğin tahakkümü altında yaşamak zorunda kalan özel alana hapsedilmiş nesnelere haline dönüşmüşlerdir.

1980’lerden itibaren literatürde ilgi, göç eden kadınların benzer deneyimleri, hedef ülkenin işgücü piyasasındaki işlevleri gibi başlıklara yönelmiştir. 90’lardan itibaren kadının, göç sürecinin “mağduru” şeklinde kodlanan pasif konumundan “değişimin faili” olarak tanımlandığı aktör konumuna doğru kaydığı görülür. Aynı zamanda göç edenlerin toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ve şiddetten korunması gerektiği ve bu amaçla uluslararası göç hukukunun düzenlenmesi gerektiği fikri de ön plana çıkmıştır. Son dönem çalışmalar kadının gelişmiş ülkelerin -örneğin bakım hizmetleri için- artan kadın işgücü ihtiyacı ya da insan ticareti gibi nedenlerle göçün öznesi haline geldiğini göstermektedir.

2.2. Göç Sürecinin Kadınlaşması

Kadınların göç sürecinde görünür hale gelmesi ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak erkeklerden farklı deneyimleri olabileceği düşüncesini tetikleyen 1970'lerden sonra artan yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, az gelişmiş ülkelerde yaşanan çatışmalar gibi küresel ölçekte uygulanan neoliberal politikalar sonucunda ortaya çıkan göç eden kadın sayısındaki artıştır. 1960'ların ortasından itibaren ekonomik nedenlerle gelişmiş ülkelere göç eden kadın sayısı hızla artmış, 2000'li yıllara gelindiğinde Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göç eden nüfusun yaklaşık yarısı kadınlardan oluşur hale gelmiştir (Sam, 2006: 408; IOM, World Migration Report-Facts And Figures, 2015: 65). Ancak bu sayısal eşitlik bile göç sürecini inceleyen çalışmalarda kadınları erkeklerin gölgesinde kalmaktan kurtaramamıştır. Göç eden nüfusun yaklaşık yarısını (IOM, World Migration Report-Facts And Figures, 2015: 65) – görmezden gelinse de- kadınlar oluşturmaktadır (Yakushko ve Morgan-Consoli, Gendered Stories of Adaptation And Resistance: A Feminist Multiple Case Study of Immigrant Women, 2014). Kadınlar işçi, profesyonel, mülteci, göçmen gibi farklı statülerle göç sürecine katılırlar. Özellikle son 40 yılda artan göç eden kadın sayısı nedeniyle uluslararası göçün kadınlaştığı ifade edilmektedir.

Kadınların göç etmesine savaş, çatışma, karmaşa, kıtlık, ekonomik güçlükler, tabii afetler ve insan hakları ihlalleri gibi durumlar neden olabilir. Aynı zamanda şiddet, geleneksel kadın rollerinin baskısı gibi sosyal ve kültürel nedenler de kadınları göç etmeye zorlar (Anker, 2002: 6). Kadınlar göç sürecine toplumsal cinsiyet rolleri gereği üstlendikleri sorumluluklar ile katıldıklarından göçün ve kadın olmanın mağduriyetini birarada yaşarlar, bu açıdan çifte dezavantajlı ve hassas grupturlar (Sam, 2006: 408). Göç eden kadınlar hem aile içinde hem de hedef ülkenin işgücü piyasalarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan olumsuz yaşam koşulu ile mücadele etmek zorunda kalırlar. Yasal açıdan yeterince korunmadıkları için kamusal alanda kendilerini ülke vatandaşı olan hemcinsleri kadar bile ifade edemezler.

Kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan ve bu bağlamda göç araştırmalarında ayrıcalıklı bir konumda ele alınması gereken üç temel sorun odağından bahsedilebilir. İlki literatürde hakettiği ilgiyi henüz görememiş göç eden kadına özgü sorunları içeren alandır; aile birleşimi ve diğer göç nedenleri ile bağlantılı olarak giderek daha fazla sayıda kadının göçle bağlantılı mağduriyeti artmaktadır. İkincisi bazı iş kollarının düşük ücret, esnek çalışma

koşullarına uyum sağlama gibi özellikleri nedeni ile özellikle göçmen kadın işçi talep etmesi, dolayısıyla kadınların işgücü piyasalarındaki sömürsünün artmasıdır. Üçüncüsü ise kadınların mağduru oldukları insan ticaretidir.

Kadınlar ailenin erkek üyelerinin iş bulması, iş yerlerinin değişmesi (tayin) vb. durumlarda onları takip etmek zorunda kalırlar (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998: 38). Aile birleşimi ile bağlantılı göç olarak adlandırılan bu durumda kadınlar erkeği, aileyi, akrabayı takip eden, eş, gelin ya da çocuk olarak göç sürecinin ikincil ve bağımlı ögesi olarak ele alınırlar. Kadınlar aynı zamanda göç hukukunda da evlilikle kazanılan statüye bağlı olarak tanımlanır; aile birleştirme programı ile uluslararası kadının çocuklar gibi bağımlı olduğu düşünülerek göçmen kişiye katılmasına imkân tanınır. Uluslararası hukukta kadının göçmenlik statüsü, eş olarak kocasına göre şekillenmiş ikincil bir durumdur (Sam, 2006: 409).

Kadınlar kararına çoğu zaman ortak olmadıkları ancak sonuçlarına katlanmak zorunda kaldıkları göç süreci boyunca ataerkil yapı ile çatışma içine girerler. Ataerkil talepler göç baskısı ile birleştiğinde kuşaklar arası ve toplumsal cinsiyet temelli çatışmalar çoğalır (Bhuyan, Mell, Senturia, Sullivan, ve Shiu-Thornton, 2005; Darvishpour, 2002; Merali, 2008; Perilla, 1999).

Kadınlar aile üyelerinin birincil bakım hizmetini yerine getirirken sosyalleşme süreçlerine katkıda bulunur ve geleneksel ve kültürel değerleri gelecek kuşaklara aktarırlar (Hondagneu-Sotelo, 2003; Etiler ve Lordoğlu, 2010). Göç eden kadının toplumsal cinsiyet rollerine, göç edilen kültürün etkilerine karşı ailenin geleneksel kültürünü ve dilini koruma çabaları da eklenir (Killian, 2002). Kadınların kendi ülkelerinde bile hem kültür hem de dilde var olan kültürel farkları erkeklerden çok daha iyi korudukları görülür (Kandiyoti, 1997: 158). Annelik rolleri gereği kadın göçmenler çocuklarına hem kendi etnik kültürlerinin hem de baskın kültürün değerlerini öğreterek destek olma gereği duyarlar. Destekleyici olmayan bir çevrede var olmaya çalışırken çocuklarının çok kültürlü ortamlarda sosyalleşmesini sağlamak ve aynı zamanda akrabalarla ilişkileri sürdürmek gibi sorumlulukları da üstlenirler (Sam, 2006: 410).

Çoğu kadın sınırlı sosyal desteği koruma çabası ile yeni yerleştiği çevreden izole bir şekilde yaşamını sürdürür (Ataca ve Berry, 2002). Ancak zorunlu olmadan göç eden kadınların daha iyimser ve daha olumlu beklentilere sahip olduklarını ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. İstekli göç eden kadınlar ailelerinin

desteği ve dili kısa zamanda öğrenme arzuları ile göçün olumsuz sonuçlarını daha kolay atlatırlar (Escobar, Nervi ve Gara, 2000; Hondagneu-Sotelo, 2003). Göç ve göç sonrası sürecin kadınları nasıl etkilediği konusu psikoloji alanında daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Aile içi şiddetin göç sonrasında yoğunlaştığını tespit eden araştırmalar bulunmaktadır (National Council for Research on Women, 1995; Akt. Yakushko ve Chronister, 2005). Mevcut çalışmalar göçmen kadınların sıklıkla yaşadıkları yoksulluk ve istihdama dayalı yabancı düşmanlığı, ırkçılık, ayrımcılık, zulüm, baskı, hoşgörüsüzlük deneyimlerini vurgulamaktadır (Berger, 2004; Darvishpour, 2002; Marsella ve Ring, 2003; Yakushko, 2010; Yakushko ve Chronister, 2005). Bu tür çalışmalar göçmen kadınları ezilen, mağdur ve çaresiz olarak nitelendirmektedir; ancak kadının gücü, sağlamlığı, yeterliliği, becerisi ve toplum içinde oluşturduğu destek ağları göz ardı edilmemelidir.

Kadınların erkeklerden farklı ele alınması gereken bir diğer sorun alanı kısa sürede dahil oldukları işgücü piyasalarındaki konumlarıdır. Göçmen kadınların, göçmen erkeklere ve yerleşik kadınlara göre çok daha fazla ev içi hizmetler, bakım hizmetleri, garsonluk gibi fazla nitelik gerektirmeyen işler ile (Etiler ve Lordoğlu, 2010) turizm, fuhuş ve eğlence sektörlerinde (Kalfa, 2010) istihdam edildikleri; aynı zamanda yaralanma ihtimali yüksek olan ve fizikî güç gerektiren endüstrilerde çalıştıkları (Pransky ve ark., 2002) görülmektedir. Göç alan ülkeler (hedef ülkeler) işgücü piyasalarının ihtiyacı açısından ya yüksek vasıflı işgücü -yani beyin göçü- ya da ev içi bakım hizmetleri gibi düşük ücretli ve vasıfsız işgücü talep ederler. Literatürde gelişmiş ülkelerdeki bu düşük ücretli ve vasıfsız göçmen işgücü sömürsünün -beyin göçü boyutunun aksine- gayri nizami ya da düzensiz göç şeklinde nitelenerek ihmal edildiği görülmektedir (Gökbayrak, 2009). Oysa 1970'lerin ortalarından itibaren birçok Avrupa ülkesinde aile birleşimiyle eşlerine katılan kadınların eğitim düzeyi, sosyal statü, medeni durum ve çocuk sahibi olup olmama gibi etkenlere bağlı olarak çalışmaya başladıkları bilinmektedir. Kadınlar bazen de ülkelerinde bıraktıkları ailelerini ve yakınlarını desteklemek için düşük ücretli ve yasadışı işlere katlanırlar (Larsen, 2004). Orta veya üst sınıftan gelen, eğitim düzeyi yüksek kadın göçmenler ise göç etmeden önceki yaşam standartlarını devam ettirmek için çalışmaya başlarlar. Aile birleşiminden yararlanan daha düşük gelir düzeyine sahip kadınların durumu farklıdır. Göç öncesinde çalışmaları bile yasal çalışma fırsatlarının olmayışı ve güç yaşam koşulları nedeni ile ucuz ve esnek işgücü olarak iş piyasasına

girerler; düşük statüdeki işlerde, uzun süreler çalışmak zorunda kalırlar. Çalışma yaşamında bu kadınlar dil yetersizliği, meslekî eksiklikler, kültüre uyum sağlayamama gibi sorunlarla karşılaşılır (Raijman, Schammah-Gesser, ve Kemp, 2003). Göçmen kadınların sosyal güvencesi olan daha nitelikli işlerde çalışabilmesi için eğitim düzeylerini yükseltmeleri gerekmektedir (Sam, 2006: 411).

Aile içerisinde kadınlar tarafından yerine getirilen ücretsiz gayrı resmî bakım hizmeti ile ev içi işler, göç alan gelişmiş ülkelerde kadın göçmenler tarafından üstlenilmektedir. Genellikle toplum hayatında yoğun emek gerektiren çocuk, yaşlı bakımı, ev temizliği ve benzeri ev hizmetleri, evcil hayvan bakımı, hasta bakımı vb. hizmetler kadın istihdamının yoğun olduğu çalışma alanlarıdır (Etiler ve Lordoğlu, 2010).

Kadın göçmenlerin mağduru oldukları ve bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından yeniden incelenmesi gereken üçüncü sorun alanı insan ticaretidir. Ülkelerin gelir düzeylerinin artmasına bağlı olarak eğlence sektörünün gelişmesi, seks işçiliği alanında kadınlara yeni istihdam imkanları/ihtimalleri oluşturmaktadır (Etiler ve Lordoğlu, 2010). İnsan ticareti, insan kaçakçılığı, aldatma, kandırma, zorlama, cinsel sömürü gibi birçok suç unsurunu içinde barındırmaktadır; mağdurlarının önemli bir kısmı kadınlardır. Kesin sayıları bilinmemekle birlikte (Sam, 2006: 412) her yıl tahmini olarak dünyada yaklaşık bir milyon kadın ve çocuğun insan ticareti mağduru olduğu tahmin edilmektedir (Öztürk ve Ardor, 2007). Son yirmi yılda uygulanan katı göç politikaları nedeniyle kadınlar çeşitli araçlara ve farklı stratejilere başvurmak zorunda kalmaktadır. İnsan ticareti mağdurları onları ülkeye getiren birey ya da kuruluşa borç ya da benzeri bağılıklar nedeniyle zorla çalıştırılırlar ya da seks ticaretinin kölesi haline gelirler (Tepecik, 2013).

Göç, kadınların geleneksel cinsiyet rolü kalıplarının değişmesine bir ivme kazandırabilir. Göç sürecinde veya sonrasında kadınlar memnun olmadıkları ilişkilerini sonlandırmak ve evle ilişkili kararlarda artan kontrol ve kişisel özerklik cinsiyet rollerinde iyileştirmek için bir şans olarak görülebilir (Foner, 2001; Yakushko ve Chronister, 2005). Göçün özgürleştirici veya boyun eğdiren bir süreç olup olmadığını tespit etmek zordur. Örneğin, Dubois (2004: 25), kadınların ABD'de daha özerk ve ekonomik bağımsızlık bildirmesine rağmen kadınların en düşük ücretli, ağır iş yükü altında ve kamu politikası yeterince faydalanamayan bireyler olduğunu vurgulamaktadır. Gelenen ülke içinde bulunulan toplumsal cinsiyet

durumundan çıkıp başka bir durum içine girmek bazen olumlu bazen de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Genel olarak konu ele alındığında kadın göçmenler, başka bir ülkeden gelen yabancı olarak görülmeleri, var olan toplumsal cinsiyet rol ve etnik farklılıkları nedenleriyle daha dezavantajlı durumda (Etiler ve Lordoğlu, 2010) bulunmaktadır.

Sonuç

Kadınlar farklı göç tiplerinde (insan ticareti, göçmen işçi vb.) ötelenen, faydalanılan, erkeğin gölgesinde kalan veya ayrıcalıklı önem atfedilmeyen bir öge olarak incelenir. Göç sürecinin başlangıcından itibaren kadınların karar alma süreçlerine katılımı - ataerkil toplumsal yapının her alanında olduğu gibi- erkeklere göre sınırlıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri ile tutarlı olarak kadınların sorumluluğu ev içi ücretlendirilmeyen işler ile çocuk ve yaşlı bakımından ibarettir. Ailesi ile göç eden kadının sorumluluklarına geleneksel kültürün yaşatılması, yeni kültüre uyum sağlanması ve aile bağlarının, akrabalık ilişkilerinin korunması gibi ek görevler de eklenir. Ailenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar kadınları düşük ücretli, güvencesiz ve vasıfsız işlere doğru yöneltir. Göç ettikleri ülkenin ekonomik yaşamına katkı sağladıkları halde ülke yasalarıyla korunmaz, aile içinde de nadiren ataerkil iktidarın baskısından kurtulurlar.

Kadınlar uluslararası göç sürecinde cinsel sömürü ve istismara daha açık bir hale gelirler. Günümüzde artan insan ticaretinin mağdurları kadınlardır; sadece zorunlu olarak çalıştırılmazlar aynı zamanda eğlence ve seks sektörünün kölesi haline getirilerek kullanılırlar.

Küreselleşme, yoksulluk, savaş, işsizlik gibi etkenlerle birlikte artan göç, kadın ve erkek tarafından farklı biçimde yaşanır. Göç sürecinde kadının kendine özgü ihtiyaç ve mağduriyetlerini görmezden gelmeyen yeni araştırmalar yapılmalıdır.

Göç deneyimi, kadının zihinsel temsillerinde toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarına ilişkin değişime neden olmaktadır. Kadınların, iyi bir eş ve anne olma çabasının yanı sıra çalışma hayatında var olma mücadelesine karşın sosyal destek imkânlarını yitirmiş olması hayat şartlarını ağırlaştırmaktadır. Ayrıca göç edilen ülkeye uyum sağlamak konusunda kadınlar daha hızlı ve başarılı olmak zorunda bırakılmaktadır. Kadınların karşılaştığı çeşitli psiko-sosyal baskılar, farklı kültürel beklentiler ve kadının eğitiminin veya dil yeterliliğinin olmaması gibi nedenler, göç edilen toplumda göçmen kadının dezavantajlı konumunu pekiştirmektedir. Göç

sürecinde ve sonrasında kadınlar toplumda var olan istihdam, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık gibi çeşitli hizmetlere ulaşmada sınırlılıklar yaşamaktadır. Göç eden kadının süreçte yaşadığı olaylar sonrasında post travmatik etkilerin ortaya çıkması, kadının yeni gelinen yere alışma sürecinde beslenme alışkanlıklarının değişmesi, çevresel etmenler, psikolojik ve sosyal destek sistemlerinin zayıflaması kadın göçmenlerin beden ve ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Kadınların dezavantajlı oldukları ve kendilerini zaman zaman ifade edemedikleri göç sürecinden fizikî, psikolojik ve sosyo-kültürel olarak olumsuz etkilendikleri ifade edilebilir. Kadının kendini gerçekleştirmesi, mutlu, doyumlu ve kendisi ile barışık olması için göç sürecinde karar mekanizmalarına katılmasının hem kendisi hem de öz kültürünü aktardığı çocukları ve ailesini olumlu şekilde etkileyeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

ABADAN UNAT, Nermin (1977). Implications of Migration on Emancipation and Pseudo Emancipation of Turkish Women. *International Migration Review*, 31-57.

ABADAN UNAT, Nermin (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ANKER, Deborah (2002). Refugee Law, Gender And The Human Rights Paradigm. *Harv. Hum. Rts. Journal*, 115-133.

ATACA, Bilge ve John W BERRY (2002). Psychological, Sociocultural And Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples In Canada. *International Journal of Psychology*, 13-26.

BERGER, Roni (2004). *Immigrant Women Tell Their Stories*. New York: The Haworth Press.

BERRY, John W. ve David L. SAM (1997). Acculturation and Adaptation. *Handbook of Cross Cultural Psychology*(3), 291-326.

BERRY, John W, PHINNEY, Jean, SAM, David ve Paul VEDDER (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity and Adaptation. *Applied Psychology*, 303-332.

BHASIN, Kamla (2003). *Toplumsal Cinsiyet: Bize Yüklenen Roller*. Kadav Yayınları, İstanbul.

BHUYAN, Rupaleem, MELL, Molly, SENTURIA, Kirsten, SULLIVAN, Marianne ve Sharyne SHIU-THORNTON (2005). "Women Must Endure According To Their Karma": Cambodian Immigrant Women Talk About Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 902-921.

BRETELL, Caroline B. (2003). *Anthropology and Migration: Essays on Transnationalism Ethnicity and Identity*. Walnut Creek: Altamira Press.

BRETELL, Carolina B. ve SARGENT, Carolyn F. (2008). *Gender in Cross Cultural Perspective*. Pearson Higher Ed., Singapore.

MILLER, Mark ve Stephen CASTES (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

COHEN, Jeffrey H. ve Ibrahim SİRKECİ (2011). *Cultures of Migration: The Global Nature of Contemporary Mobility*. Austin.

DARVISHPOUR, Mehrdad (2002). Immigrant Women Challenge The Role of Men: How the Changing Power Relationship Within Iranian Families in Sweden Intensifies Family Conflicts After Immigration. *Journal of Comparative Family Studies*, 270-296.

DÖKMEN, Zehra (2009). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.

DUBOIS, Ellen (2004). Women's and Gender History in Global Perspective: North -America After 1865. B. Smith içinde, *Women's History In Global Perspective*, 222-252. University of Illinois Press, Urbana.

ERDAT, Bahriye (2004). Toplumsal Cinsiyet Sorunları ve Kız Çocuklarının Okutulmaması. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Bitirme Tezi.

ESCOBAR, Javier I, NERVI, Constanza H. ve Michael A.GARA (2000). Immigration And Mental Health: Mexican Americans in The United States. *Harvard Review of Psychiatry*, 64-72.

ETİLER, Nilay ve Kuvvet LORDOĞLU (2010). "Göçmenlerde Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması". *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler*, 93-118. Petro İş Yayını, İstanbul.

FAIST, Faist (2003). *Uluslararası Göç ve Ulaşımı Toplumsal Anlar*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

FINE, Cordelia (2011). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*. Sel Yayıncılık, İstanbul.

FONER, Nancy (2001). Benefits And Burdens: Immigrant Women And Work in New York City. R. Simon içinde, *Immigrant Women* (s. 1-20). New Brunswick: NJ: Transaction Publishers.

GÖKBAYRAK, Şenay (2009). Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2, 55-82.

GÜLÇÜR, Leyla ve Pınar İLKKARACAN (2002). The "Natasha" Experience: Migrant Sex Workers from The Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey. *Women's Studies International Forum*, 411-421.

HONDAGNEU-SOTELO, Pierrette (2003). *Gender And US Migration*. University of California Press, Berkeley.

İLKKARACAN, İpek ve Pınar İLKKARACAN (1998). *1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve Göç*. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

IOM. (2000). *World Migration Report 2000*. Geneva: IOM International Organization for Migration.

IOM. (2015). *World Migration Report-Facts And Figures*. International Organization for Migrants, <http://www.iom.sk/en/about-migration-in-the-world> adresinden alınmıştır

KALFA, Aslıcan (2010). Türkiye'de Fuhuş Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınların Çalışma Koşulları Üzerine Bir Alan Araştırması. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder, ve D. Yüksekler içinde, *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz (1997). Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar. S. Bozdoğan ve R. Kasaba içinde, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar*. Metis Yayınları, İstanbul.

KILLIAN, Caitlin (2002). Culture on The Weekend: Maghrebin Women's Adaptation In France. *International Journal of Sociology And Social Policy*, 75-105.

LARSEN, Luke J. (2004). *The Foreign-Born Population In The United States: 2003. Current Population Reports*. US Census Bureau, Washington.

MARSELLA, Anthony J. ve Erin RING (2003). Human Migration And Immigration: An Overview. L. Adler, ve U. Gielen içinde, *Migration: Immigration and Emigration in International Perspective*, 3-22. Westport: CT; Praeger.

MASSEY, Douglas S., ARANGO, Joaquin, HUGO, Graeme, KOUAOUCCI, Ali ve Adela PELLEGRINO (2005). *Worlds in Motion: Understanding International Migration at The End of The Millennium*. Clarendon Press, Oxford.

MERALI, N. (2008). Theoretical frameworks for studying female marriage migrants. *Psychology of Women Quarterly*, 32(3), 281-289.

NCRW, National Council for Research on Women (1995). *Issues Quarterly*, 12-14.

ÖZTÜRK, Fahriye ve Hakan Naim ARDOR (2007). Human Trafficking As A Field Of Crime Industry: An Evaluation For Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 79-102.

PARRADO, Emilio A. ve Chenoa A. FLIPPEN(2005). Migration And Gender Among Mexican Women. *American Sociological Review*, 606-632.

PERILLA, Julia L. (1999). Domestic Violence As A Human rights Issue: The Case of Immigrant Latinos. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 107-133.

PRANSKY, Glenn, MOSHENBERG, Daniel, BENJAMIN, Katy, PORTILLO, Silvia, THACKREY, Jeffrey Lee ve Carolyn HILL-FOTOUHI (2002). Occupational Risks And Injuries in Non-Agricultural Immigrant Latino Workers. *American Journal of Industrial Medicine*, 117-123.

RAIJMAN, Rebeca, SILVINA, Schammah-Gesser and KEMP, Adriana (2003). International Migration, Domestic Work And Care Work Undocumented Latina Migrants in Rael. *Gender ve Society*, 727-749.

SAM, David L. (2006). Acculturation of Immigrant Children Island Women. David L. SAM ve John W.BERRY içinde, *Acculturation Psychology* (s. 403-418). Cambridge University Press, Cambridge.

TEPECİK, Filiz (2013). İnsan Ticaretinin Ekonomisi ve Hukuku. *International Conference on Eurasian Economies*.

ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ, Çağla ve Aslıcan KALFA (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. *Fe Dergi*, 13-18.

YAKUSHKO, Oksana (2010). Stress and Coping Strategies in The Lives of Recent Immigrants: A Grounded Theory Model. *International Journal For The Advancement of Counselling*, 256-273.

YAKUSHKO, Oksana ve Krista M. CHRONISTER (2005). Immigrant Women and Counseling: The Invisible Others. *Journal of Counseling ve Development*, 292-298.

YAKUSHKO, Oksana ve Melissa MORGAN CONSOLI. (2014). Gendered Stories of Adaptation And Resistance: A Feminist Multiple Case Study of Immigrant Women. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 70-83.

YALÇIN, Cemal (2004). *Göç Sosyoloji*. Anı Yayıncılık, Ankara.
